

KÁROLYI FERENCZ GRÓF GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGEBŐL.

II.

Nyiregyháza újraalapítása.

Irta: ÉBLE GÁBOR.

(Negyedik befejező közlemény.)

V.

Károlyi, miután a nyiregyháziakat vallás dolgában sikerült neki némileg megnyugtatóni, anyagi tekintetben is igyekezett számukra engedményeket kieszközölni. Először is tehát Nyiregyháza másik birtokosához, Petheő Rozália grófnőhöz Palocsay Zsigmond báró özvegyéhez fordult, hogy annak támogatását megnyerje. 1756 április 16-án tudatta vele a vallás ügyében kötött egyezséget: „az nyiregyházi lakosoknak megmarasztására s gyarapítására — írja — minden keresztény és istenes végből elintéztetett, hogy közönséges könyörgéseket, arra szükséges egybegyülésekkel tehessenek, sőt hogy barom módra az szent ünnepeket töltöni ne kényteleníttessenek, itéletek szerint való isteni szolgálatok megtételére is prédikátorok közikben küldettessen. Hogy azért ahhoz képest megtettem mindezen két czikkely teljesítése iránt rendelésemet,¹⁾ kívántam mélt. nénémasszonyt nemcsak tudósitanom, hanem arról is bizonyossá tennem, hogy ebből semmi lelki sérelmet, sőt inkább épületet magyarázván és állítván minden rendü előttünk járóink abban nekünk kötelességünk elménket megnyugtatónunk s Idvezítőnk példájára az konkolyt is aratás idejéig megszenvednünk, hogy annak időnap előtt rendetlen szorgalmatoosságból következhető irtásával az jó magban is kár ne következék. Vagyok azért teljes reménységben, hogy mélt. nénémasszony is azon említettek istenes intézésének nem csak nem gátlója, hanem gyámolítója is és minden botránkozásoknak (mely akármely ártatlan ellenkezésből következhetne) távoztatója leszen“.

Károlyi eme fölvilágosító levele nem volt fölösleges, mert az egri

¹⁾ E rendelést Károlyi „*Nyiregyházi biráimnak és lakosimnak*“ czim alatt adta ki. Elmondja benne, mily viszály keletkezett a nyiregyháziak vallási ügyéből. Ezek nyomán ő kénytelen volt még az imaházat is lerontatni. Most azonban megadhatja már nekik a vallásgyakorlat szabadságát, bizonyos megszorításokkal.

püspök Petheő grófnőt is fölkereste levelével és szóval is kifejezte előtte rosszsalását, hogy kath. földesur létére „nem igyekeznek a római katolika hitnek gyarapításán, hanem inkább idegen új eretnekeknek szaporodásán“.1) A grófné erre azzal felelt, hogy földet ajánlott föl a leendő plébános részére.

Károlyi sietett megnyugtanni rokonát, kijelentvén, hogy a lutheránusok részére szerzett engedélybe a püspök is beleegyezett. A kath. plébánosra vonatkozólag ugyanekkor így ír Károlyi a grófnőnek: „Mi pedig az plébánost illeti, valamint az aratót az buzába érése előtt káros, úgy érésével beállítani mind helyes, mind tanácsos, de nem a végre, hogy széjjeloszlassa, hanem hogy jóra bírja a népet. Annak azért még ideje nem lévén, valamint én mostanság úgy m. nénémasszony iránta mint ezelőtt nem remélem untatásunk, annak idejében pedig untatás nélkül is tehetségünkben léssen keresztényi kötelességünknek üzése. De mivel az Krisztus is a kiket tértett, elsöben táplálásukról gondoskodott, minékünk is a volna első kötelességünk, hogy a nyavalyásoknak (minekutánna annyi üldözést szenvedtek) élelmekre és gyarapodásokra teljesebb alkalmatosságot nyujtanánk, mit én egész erőmből elkövetek ugyan, de reája nem vagyok elégséges! Ujjétom azért mellettek régen tett kérésemet addig is, míg első alkalmatossággal atyafi kötelességem letételére személyem szerint érhetek, méltóztassék m. nénémasszony szegényeknek, ha egészen nem lehetne is a királytelki pusztát, legalább azon részit, akit azelőtt is az régi nyiregyházi lakosok birtak, ez új népek azon áron engedni. Mely ebbeli grátiájátök is megérdemelni, én is atyafi szeretettel megszolgálnom kívánom és el sem mulatom!“

Petheő grófnő, amint leveleiből és a nyiregyháziak panaszaiból látszik, távolról sem viseltetett oly jó indulattal és szeretettel a nyiregyháziak iránt, mint Károlyi. Ö ugyanis első sorban azt nézte, mennyi haszon háramlik reá a telepítésből, áldozatkészségét csak ehhez mérte. A nyiregyháziak részéről eddig nyert jövedelmét kicsinyelvén, nem nagy hajlandóságot mutatott újabb területek átengedésére. Világosan kitünik ez Károlyihoz intézett válaszából. „Én részemről — írja abban — köszönöm alázatossággal abbéli tett fáradságát s munkálkodását Excellentiádnak s egyszersmind értésemre adását. Én ugyan mind helybehagyom ezt a bölcs elrendelését s munkálkodását kedves mélt. öcsémuramnak; talán ád az Uristen, hogy idővel többre fog mehetni ez az közjövédelmünk. Most ugyan megérttettem, hogy csak 3000 rh. forintokat ígérték, de nem tudom, hogy az adandó s reménlő dézsmával együtt-e, vagyis különösen? Azt is megérttettem Excellentiád uri kegyes jelentéséből,

1) Petheő grófnő levele Károlyihoz 1756, április 22. Fejértő.

hogy szinte most mult napokban urbarialis conscriptióra kimentenek volna az tisztek: reménylem, még abból is nyilván fog jutni és származni nagyobb hasznunk s jövedelmünk. Mi illeti pedig drága méltóságos s kedves uramöcsém javaslatát, hogy királyi-telki pusztát is nyiregyházi lakosoknak inkább jobb volna engednem; mint sem más privátusnak, még ez eddig ők iránta engem nem requiráltak, de üdövel, csak egy esztendő mulva is, ha Isten életemet megtartaná, nyilván meglehetne. Csak látnám legalább ez egy első esztendőben, miként fognak alkudni igyekezni és közhasznunkat teljesíteni“.¹⁾

Károlyi, megértvén, hogy a grófnő első sorban a jövedelem fokozására gondol akkor, mikor ő az új lakosok terhein igyekszik könnyíteni, más eszközökhöz folyamodott a nyiregyháziak érdekében.

1757 tavaszán megtörténvén a nyiregyháziak összeírása, összesen 286 telkes gazda találtatott ott. Ezek a különféle bérletek után és a szerződésileg kikötött egy arany forintnyi tartozásuk fejében a földesuraknak összesen 3239 rén. forintot fizettek.²⁾ Ez összeget maguk a nyiregyháziak sem találták tulságos nagynak. Azonban voltak még közterhek is, melyeket a vármegye évről-évre emelt. Ép azért Károlyi a maga részéről nem akarta a bérleteket emelni, noha Petheó grófnő keveselte az eddigi bért. Mivel pedig az 1754. június 16-án kettejük között három évre kötött szerződés lejárobau volt, Károlyi úgy igyekezett azt megújítani, hogy az a nyiregyháziakra nézve minél kedvezőbb legyen. A grófnőhöz irt levelében tehát igyekszik kimutatni, hogy a nyiregyháziak által a jövő évekre ígért 3000 frt bér mindkettejükre nézve nagyon előnyös. Majd arra kéri a grófnőt, hogy király-teleki pusztáját adja bérbe a nyiregyháziaknak, hadd szaporodjék a gazdák száma. „Nékem ugyan — írja — ha tiz pusztám volna is ott, inkább adnám ezeknek gyarapítására ingyen, mint sem más privátusnak pénzért. S mivel pedig nincs, minden igyekezettel azon mesterkedem, hogy drága pénzen is mástul szerezhessenek s az ő gyarapításukra fordithassam, noha abból az adandó jövedelem is csak felébe fog engem illetni, felében pedig m. nénémasszonyt“.³⁾

Károlyinak e nyilatkozata fényesen igazolja, mennyire ragaszkodott Nyiregyháza munkás népéhez, viszont arról is bizonytságot tesz, hogy az új települők szorgalmukkal, igyekvésükkel nagyon is megnyerték a gróf szívét.

Miután a nyiregyháziakkal és a grófnő tisztjeivel megbeszélte az

1) Petheó Rozália grófnő levele Károlyihoz 1757. május 2-án Palocsa.

2) Conscriptio oppidi Nyiregyháza Anno 1757.

3) Az 1754-ben kötött szerződés szerint, minden jövedelem közös.

ujjonnan kötendő szerződés föltételeit, 1757. ápril 20-án a grófnővel, illetőleg annak meghatalmazottjával is, aláíratta a sajátkezüleg készített egyezséget.

A 24 pontból álló szerződés, egybefoglalja a nyiregyháziak régi és újabb jogait, valamint a földesurak iránt tartozó kötelezettségeit. A szerződés fölötte kedvező volt a nyiregyháziak részére, mert Károlyi a 286 telek után járó 286 aranyon kívül az összes bérletek és beneficiumok fejében csak kétezer rénes forintot követelt. A gróf a szerződés 5. pontjában maga kijelenti, hogy a jövedelmeket rendkívül olcsón adta bérbe, mely körülmény bizonyára előmozdítja a nyiregyháziak gazdagodását. Tette pedig ezt azért, mert tekintetbe vette a lakosság gyakori háborgattatását, gazdasági kárait, továbbá azt a körülményt, hogy a vármegye által engedélyezett három évi adómentességet a közbejött váratlan fordulatok miatt nem élvezhették.

Mivel a nyiregyháziak többször panaszkodtak Petheő grófnő tisztjeire, ugyszintén másokra is, kik zaklatásaikkal nyugtalanítják a lakosságot, Károlyi az új szerződésbe beleiktatta, hogy „mind nemes vármegye előtt mind más akármely háborgatások ellen is minden tehetségek megoltalmaztatik. Sem zsidó, sem görög vagy más, vélek egyben nem férhető kereskedő lakos, vagy másféle közikbe nem egyelítettik!”

Míthogy a telkek utáni földeken kívül a földesurak a nemesi (allodiális) táblaföldeket fölosztották a lakosok között, ezekre nézve elrendelték, hogy ezen táblaföldeknek kezükbe bocsátásából azért semmi jogot sem formálhatnak. Azokat senki se merészelje semminemű teher alá bocsátani s azok fejében senkinek semmit se fizessenek. Mert ha ezt tennék, az uraság a táblaföldeket azonnal visszaveszi tőlük s a költségeket rajtuk fogja megvenni.

A Károlyi jóvoltából kötött szerződés után a nyiregyháziak jobb napokat kezdtek érni. Minden oldalról biztosítva lévén, nyugodtan adhatták magukat földeik művelésére, s ha közbe-közbe történtek is némi kellemetlenségek, a nemeslelkű grófnál mindig megtalálták az irt bajaikra. Sajnos, Károlyi Ferencz hathatós támogatását nem sokára teljesen nélkülözniök kellett. A gróf már 1757-ben is folytonosan betegeskedett, baját súlyosbították a Károlyi huszárezred és a seregzredek kiegészítésével járt teendők s egyéb elfoglaltságai. A nyiregyháziakról azonban még betegségében sem feledkezett meg. Midőn a lakosok egyik folyamodványukban előadták, hogy a dögvész és a jég mindenüket elpusztította s bajukat még növeli a katonai összeírás félelme, a gróf azonnal irt a falu előljáróságának, hogy a bajok elhárításáról intézkedhessék. S mivel a nyiregyháziak leginkább a katonai beszállásolás terheitől féltek, külön levelet mellékelte az alispán számára s abban őt a nyir-

egyháziak kérelmének teljesítésére kérte. A nyiregyházi bíró és esküdtek átadták a gróf levelét az alispánnak, ez azonban minden válasz és vigasztalás nélkül hazaküldötte őket.¹⁾

Bár az alispán ez eljárása még nem jelentette a gróf kérelmének elutasítását, a súlyosan beteg Károlyi mégis magához a vármegyéhez fordult s annak jóakarátába és védelmébe ajánlotta a nyiregyháziakat. „Mivel úgy tetszett az Istennek — írja kiválóan szép levelében — hogy megilletne kegyes kezeivel és tavali súlyos nyavalyámat ujabban reám bocsátaná: inkább illene és kellene ugyanannak kegyelme nyerésére forditanom teljes erőmet s időmet, mintsem a külső dolgokra vetnem csak elmémét is, mivel mindazonáltal úgy tetszett az Istennek, hogy ez világon gyermekségemtől fogva az közjóra vezérelné elmémét, s elrendelné életem folyását, abban annyira megerősítenem, hogy azt nem elébb, hanem ha életem fogyásával vethetném ki elméből és szivemből; járulván ehhez az tekintetes ns. vármegyéhez is vonzó nagy tekintetem s kötelességem meg nem ítéltetem, remélem a tek. ns. vármegyétől, hogy ha tulajdon tetszésével kegyesen resolvált s kiadott, homályt nem szenvedhető segedelmével kezdett és eddig szerzett hasznos gyarapításban szükséges védelmeért s hasonló haszonnal annak további üzésére kívántató segedelmeért teljes tekintettel és bizodalommal a t. ns. vármegyéhez folyamodni kényteleníttem. Kérvén azért, méltóztatnék a t. ns. vármegye szóval eziránt nevemben Szentiványi consiliárius uram által eleibe bővebben is terjesztendő kérésemet, oly atyai szívvvel mint hazafi és közjóra czélzó szeretettel teszem, venni! S mind védelmemre, mind segedelmemre, önön abból következő gyarapodására s hasznára járulni és lenni, mely ebbeli magnanimitását és providentiáját nemcsak magasztalnom, hanem meg is szolgálni kívánom, s el sem mulasztom.“²⁾

Mivel a nyiregyháziak a különféle elemi csapások miatt a földesuraknak az évi bért sem voltak képesek megfizetni a szerződésben megállapított időre, Petheő grófnőnél, illetve annak örököséinél ismét Károlyi lépett közbe, hogy elnézésre és könyörületre bírja őket. Atyafiságos közbelépésének itt is meg volt az eredménye; mert *Dessewffy Sámuel* báró, a ki különben is jóindulattal viseltetett a nyiregyháziak iránt s fölötte nagyra becsülte Károlyi Ferenczet, levéllel kereste föl sógorát

1) A nyiregyháziak levele Károlyihoz: „Litteras autem Excellentiae Vestrae postquam vicecomiti tradidissimus, ne verbum quidem dixit. Saltem tacite plectas reposuit a nosque discedere jussit. Ugyanekkor tudtára adják, hogy az ujonnan választott előljáráóság személyesen fog tisztelegni a beteg grófnál.

2) Károlyi Ferencz gróf Szabolcs vármegyéhez 1757. december 11-én, Nagy-Károlyból.

Sennyey Imre bárót, Petheő grófnő másik örökösét, s annak is kegyeibe ajánlotta a nyiregyháziakat. „Kérem — írja e levélben a bárónak — atyafi szeretettel arra, hogy azon nyavalyás és egymást érdeklő üldözések alá vetett nyiregyházi jövevényeknek pártfogásában s oltalmazásában velem egy szívvvel munkálódni ne terheltessék; nem megvető sikerét tapasztalja ugyan kedves sógor uram azok szállításában tett költséges s fáradságos munkáimnak, de érznök nagyobbban, hogyha más szenvedésektől s üldözésektől mentté tehetnök őket.“¹⁾

Károlyi Ferencz grófnak Dessewffy Sámuelnél tett közbelépése volt az utolsó, amit a nyiregyháziak érdekében tehetett. Folyton sulyosbódó betegsége s a katonaaállítás gondjai²⁾ nem engedték, hogy továbbra is éber figyelemmel és érdeklődéssel kísérje a nyiregyháziak ügyeinek folyását. De nem is volt erre egyelőre szükség; mert erélyes föllépése a vármegyénél és rokonainál megszerezte a nyiregyháziak számára a rég várt nyugalmat, védelmet s a reményt jövőendő boldogulásukra.

1758. augusztus 14-én örökre behunyta szemeit Nyiregyháza *második alapítója*, de első és leghathatósabb védője. Nemes gondolkozásának, kifogyhatlan emberszeretetének. áldozatkészségének s páratlan türelmének oly jeleit adta, az általa benépesített község védelmében, hogy Nyiregyháza méltán tekinthet kegyelettel és ragaszkodással e ritka jellemű férfiú képére, ki nemcsak tett, de szenvedett is a városért. Méltán írta e nagy férfiuról egyik alapos ismerője: „Egyéb virtusi mellett, Pietate, Arte, Marte, Fidelitate: ájtatoskodással, bölcsességgel, vitézkedéssel, királyához, nemzetéhez mutatott hívességgel fényeskedik a magyarok egén!“

A nyiregyháziak védelmében Károlyi Ferencz örökét Dessewffy Sámuel báró vette át. A gróf utolsó találkozása alkalmával meg is kérte erre: mert egyetlen fia Károlyi Antal, a harcztéren lévén elfoglalva, s különben sem ismervén Nyiregyháza ügyeit, nem sokat tehetett érdekében.

Károlyi Antal gróf tisztjei, alig három évvel Ferencz gróf halála után, azon igyekeztek, hogy a nyiregyháziakkal 1757-ben megkötött szerződést akármilyen fölbontsák, s őket jóval nagyobb bér fizetésére bírják. A bérösszeg emelésébe Károlyi Antal is beleegyezett. Ő különben sem viseltetett valami nagy rokonszenvvel az új települők iránt. A gróf tisztjei erre értesítették a tervről a nyiregyháziakat. Az új lakosok ragaszkodtak a szerződéshez, de egyuttal kijelentették, hogy a gazdák

1) Dessewffy Sámuel báró Sennyey Imre báróhoz 1758. jan. 15. Nagy-Károly.

2) Egyik levelében ezt írja a szabolcsi főispánnak, hogyha orvosa segítségére nem jön: „azt tartom, nem ezen a világon katonaság állításában, hanem az másikon szorgalmatoskodtam volna az élők üdvösségéről.“

számát hajlandók újabb telepítésekkel ezerre emelni, így aztán a földesurak ezer aranyat kapnak évenként. Azonban hasztalan fáradoztak, oly nagyszámu települőt nem tudtak szerezni. Erre a gróf teljhatalmu megbizottja Gáspár Sándor kijelentette előttük, hogy mivel ígérletüket nem váltották be, a gróf is érvénytelennek nyilvánítja a régi szerződést. Lett aztán rémület Nyiregyházán, midőn a lakosok megtudták, hogy az egy arany taksán kívül a bérösszeget 2000 forintról 9000 forintra akarják felemelni, s a Kis-Telek nevű „plágát“, mely eddig közterület volt, föl fogják osztani szántóföldeknek.

A megijedt lakosok először is a vármegyéhez siettek panaszukkal, s kijelentették, hogy mintegy hatvan gazda inkább kész azonnal elköltözni, mintsem olyan óriási terheket elviselni. Kérték hát a vármegyét, mely már annyiszor szállt sikra érdekükben, lépne közbe, s bírná engedékenységre Károlyi Antal grófot. Az új főispán, Barkóczy János gróf meghallgatván a község panaszát, azonnal irt Károlynak. „Néhai boldog emlékezetű gróf generális uram“¹⁾ — mondja levelében — mely buzgó fáradozással, s kétségkívül tetemes költségekkel is népesíté meg Nyiregyházát: az nemes vármegye is sokaknak indulati ellen, mely sok rendbeli közbenvetésekkel s alkalmatlankodásokkal védelmezé összejövéseknek zsengejében megállapodásokat, nyilvánabb m. uramöcsémnek, hogy sem aztat bővebb szókkal fejtegessem.“ Erre elmondja, hogy ugy a vármegye, mint a földesur eddig teljes tehetségével igyekezett a nyiregyháziak javát előmozdítani, de most a földesuri terhek miatt 50—60 család él akar költözni, ami óriási veszteség a községre, a vármegyére és a kincstárra egyformán. Kéri a grófot, ne adjon példát a vármegyének arra, hogy eddigi kedvezéseit szintén elvonja Nyiregyházától.²⁾

A nyiregyháziak a vármegyén kívül Desseffy Sámuel bárót is megkérték ügyük támogatására. A jólelkű főúr maga ment Nyiregyházára, s ott megígérte nekik Károlyi nevében is, hogy a részükre annyira szükséges Kis-Telek nevű föld ezután is közterület marad, s az évi bért sem fogják kilenczezer forintra emelni. Hogy ígérletét kemolyan vette, mutatja Károlyi Antalhoz irt levele. Ezekben arra igyekszik rábírni a grófot, hogy egyelőre elégedjenek meg 4000 forint évi bérrel, s hagyják a lakosok kezében a kisteleki földet.³⁾

1) Károlyi Ferencz gróf.

2) Barkóczy János gróf levele Károlyi Antalhoz 1761. nov. 2. Palócz.

3) Az első levél kelte 1761. máj. 23. Ebben így ír a grófnak „én valamint gyarapodásukat kívánom, ugy gyermekim tutora lévén, az ő hasznukat előmozdítani tartozásom; mindkettőt öszvehozván itélem, hogy aggravium nélkül, pro beneficiis dominalibus megadhatják az négyezer forintot.“ A másik levél kelte 1761. szept. 29-e. Tállya. Ebben nyiregyházi látogatását s a nyiregyháziak keserves panaszait adja elő.

Károlyi Antal és tisztjei keveselték a 4000 forintot a bérletekért, noha ez is kétszerese volt annak az összegnek, melyet a boldogult Károlyi Ferencz alig három évvel előbb kivánt tőlük. Ők mintegy 7—8 ezer forintra akarták a bért emelni, tekintet nélkül a Károlyi Ferencz féle 1757-i egyezsége.

A lakóknak egy része ilyen kedvezőtlen körülmények között továbbra megmaradt a kiköltözés szándéka mellett. Írásban kérték csendes elbocsátásukat, melyhez egyezségük értelmében joguk volt. Folyamodványukban tizenegy pontba foglalták ama régi s újabb sérelmeket, melyeket szerződésük daczára kénytelenek elszenvedni. A nyiregyháziak kegyeletéről s igaz szeretetéről tesz tanúságot az a körülmény, hogy sérelmeik előadása közepett is áldást mondanak a Károlyi nemzetségre s egész rajongással szólnak „a boldog emlékü, kedves, dicső s rájuk nézve feledhetlen és poraiban is végtelenül tisztelt“ Károlyi Ferencz grófról.

Az 1761. szept. 4-én Nyiregyházán tartott „comissio“ megengedte az elégedetleneknek a távozást, de oly föltételekhez kötötte azokat, hogy nagy anyagi károsodás nélkül lehetetlen volt a kiköltözködés. Először is három évre összes kötelezettségeiknek ugy a vármegye, mint a földesurak részére eleget kell tenniök. E határozat kimondásától számítva tizenöt nap alatt távozniok kell. Ha titokban szóknének el, összes terheiket a bírák tartoznak megfizetni.¹⁾

Ettől a határozattól úgy megijedtek a távozni akarók, hogy másnap már új kérvényt nyújtottak be s az Isten irgalmára kérték a bizottságot a távozási időnek egy évre való meghosszabbítására.²⁾ Az ügy végleges eldöntése a „Károlyi comissio“ elé került; de itt sem tudtak kedvezőbb föltételeket kieszközölni.³⁾ Végső elkeseredésükben tehát magához Károlyi Antal grófhhoz folyamodtak, „s Isten szerelmében s a gróf kegyelmében bizva térden állva kéri“, engedné meg nekik, hogy békében és szabadon távozhassanak Nyiregyházáról.⁴⁾ Mondanunk sem kell, hogy ez a folyamodás teljesen kárba vezett fáradság volt; mert a gróf még válaszra sem méltatta. Így hát kénytelen-kelletlen mégis maradniok kellett.

Még ki sem heverték a nyiregyházi lakosok a terheik fölemelésével járó bajokat, már is új kellemetlenségek vártak reájok.

1) Resolutio. Nyiregyháza die 4a 7 br. 1761. Steph. Püspöky. Per jur. not. Jos. Simon.

2) Instantia servorum, migrare volentium hospitem.

3) Bár hivatkoztak Károlyi Ferencz szavaira: „Qui non vult in mea terra degere modo cum scitu et honeste abeat.“

4) Aláírva: Servi et subditi ad mortem usque devotissimi, subjectissimi migrare cupientes Nyiregyházienses coloni.

1765-ben Wandlik helyébe új lutheránus papot hozták a lakosok. Ez ellen a kerületi papság tiltakozott s értesítette a dolog felől a püspököt is. Eszterházy Károly gróf, egri püspök, tudván mennyi kellemetlensége volt ez ügyben elődének, békés úton akarta a dolgot elintézni. E czélból a következő levelet írta Károlyi Antalnak: „Vettem hiteles tudósítást, hogy nyiregyházi lutheránus lakosok méltóságos uramnak jobbjai előbbeni prédikátorjokon kiadván, helyében mást, tulajdon akaratjok szerint hoztak volna be Nyiregyházára. Jól tudja m. úr, minemü királyi rendelés költ vala e dologban: úgy, azt is, hogy amiatt antecessorom és mltgos úr boldogult atya ura közt a lángadozó szívbéli szeretet és szíves barátság egészben megbomlott. Én ugyan nem félek attól, hogy valamely illyes állapot és izetlenség támadjon köztünk e dolog végett; mert jól ismeretes nálam mlgos urnak az igaz religióhoz való buzgósága, melytől viseltetvén meg nem itél, ha püspöki hivatalomhoz képest megkivánom azt, a mi a religiónak előmozdítására szolgál; sőt reménységem van, hogy m. úr fog módot mutatni, miképen legjobban, legcsendesebben s az igaz katholika hitnek praejudiciuma nélkül lehetne a dolgot elintézni.”¹⁾

Eszterházy püspök nem is csatlakozott a hitbuzgó Károlyi Antalban; mert ő egészen a püspökre és az egyházra bizta az ügynek elintézését. Ekkép a vallás kérdése ismét a helytartótanács elé került; mert a vármegyéhez küldött protestációnak semmi sikere sem lett. Szabolcs vármegye ugyanis ismét a nyiregyháziak pártjára állott.

A helytartótanács a vármegyéhez intézett leiratában szigoruan meghagyta, hogy a lutheránus lelkészt azonnal el kell tiltani a vallásgyakorlatról; egyuttal szemére vetette a vármegyének eddigi eljárását, főkép azt a körülményt, hogy a katholikusok mindedig lelkész nélkül szükölködnek, holott a lutheránusok a vármegye támogatása mellett szabadon gyakorolják vallásukat. Ugy a lelkész, mint a tervezett imaház ügyében vizsgálatot kell indítani.

A vármegye eddigi szokása szerint húzta-halasztotta a dolgot. Majd mikor újabb bonyodalnak hírért vette, a nádorhoz folyamodott²⁾ a nyiregyháziak érdekében. Maguk a nyiregyháziak meg a királynéhoz terjesztettek be felségfolyamodványt. A vármegye elmondta a nádornak a dolgok valódi állását s kiemelte, hogy Nyiregyháza népe fölötte vallásos és munkás. Ugy a vármegyére, mint a kincstártra nagy kár volna távozásuk, már pedig ez okvetlenül bekövetkezik, ha szerény kívánságuk nem teljesül. Maguk a nyiregyháziak meg kijelentik, hogy alap-

¹⁾ 1765. novemb. 26. Eger.

²⁾ 1767. jul. 8-án a megyegyűlés alatt Nagy-Kállóban.

talán az az állítás, mintha Nyiregyházán számos katolikus hívő volna, mert mindössze *hat* kath. vallásu gazda van, holott a lutheránusok száma négyezernél is több.¹⁾

A katolikus papság sem akarván tétlenül nézni a dolgok fejlődését, 1768. jun. 17-én szintén fölirt a királynéhoz. Ez a fölirat annyiban érdekes, hogy a meghalt Károlyi Ferenczet kiméretlen vádakkal illeti a trón előtt, s a vármegye eljárását is igyekszik sötét színben föltüntetni. Súlyos vétke e vármegyének — mondja a fölirat, — hogy a királyi rendeletek végrehajtásában mindig késedelmeskedett, de még súlyosabb vétket követett el Károlyi Ferencz gróf, a ki a régi kath. vallásu földművelőket elrendelé s csupa lutheránust telepített le e helyre, jóllehet azelőtt a vármegyében nem voltak lutheránusok. Azonkívül prédikátorokkal együtt fölötte támogatta őket, a könnyebb megterítés leple alatt különféle utakon a lutheránus pap megtartására törekedett s kivitte, hogy a lutheránus vallás törvénytelen gyakorlása azon a helyen erősen gyökeret vert. Vannak ott katolikusok is, de ezeknek se templomuk, se papjuk nincs. Ideje, hogy a lutheránus pap minden funkciótól eltiltassék. Annyit azonban meglehet engedni, hogy a pap mint iskolamester közöttük maradjon velük imádkozzék s nagyobb ünnepeken beszédet mondjon. A földolog azonban az, hogy a kath. plébános minél előbb betelepíttessék, templom és iskola építtessék.

A vármegyének és az egi püspökségnek föliratára a királyné nevében a helytartótanács válaszolt. A vármegyéhez intézett végzés szerint ő felsége elrendelte, hogy a lutheránus lelkész mindenféle papi funkció végzésétől eltiltatik, de különös királyi kegyelemből mint iskolamester hívői között maradhat, a gyermekeket taníthatja s az oratóriumban előimádkozhatik és nagyobb ünnepeken beszédet tarthat. Egyebekben a hívők a katolikus pap joghatósága alá tartoznak. Mivel pedig a katolikusok eddig pásztor nélkül szűkölködtek a püspök és a földesúr költségén lelkészi állás kell hogy szerveztessék. Addig míg ez megtörténik a kath. pap és tanító a stólából és a tanpénzből tarthatja fent magát. A szegényektől azonban semmit sem szabad követelniök.²⁾

Sem a vármegye, sem Nyiregyháza nem volt megalégedve a helytartótanács végzésével. Ennek daczára 1769-ben tényleg beigtatták a katolikus papot. A kétségbeesett nyiregyháziak erre ismét a kivándorlásról kezdtek tanakodni. Akadt is alkalmas hely számukra Szlavóniában, hol elegendő földet is kaphattak s vallásukat is szabadon gyakorolhatták volna. Mielőtt azonban távozásra szánták volna magukat, újabb

1) Az 1768. okt. 6-án benyújtott felségfolyamodványban.

2) Posonii die quarta mensis Augusti Anno 1768.

kísérleteket tettek vallásuk érdekében. Először is földesurokhoz Károlyi Antalhoz folyamodtak, elmondván, hogy „vérkönyekkel megsiratandó sorsuk és állapotuk“ kényszeríti őket kérelmük benyújtására. Kérik a grófot, „lábai elé borulva“ engedje őket szívéhez közelebb jutni s eszközölje ki a több mint négyezer hívő számára a szabad vallásgyakorlatot. Majd elpanaszolják folyamodványukban, hogy hetvenéves bírójukat bizonyos ingyen szolgálatok megtagadása miatt a vármegye nyilvánosan megbotoztatta. A „generalis conscriptio“ ideje is itt van — írják tovább — szükségük lenne a gróf támogatására, noha a megye nem fogja őket ez alkalommal sem elhagyni. Végül arra kérik a grófot, engedje meg nekik, hogy szabadon költözködhessenek ki.

Károlyi Antal jelentékeny idő elmúltával ilyen lakonikus választ adott a nyiregyháziak alázatos folyamodványára: ő vallás dolgában ő felsége parancsainak engedelmeskedik s fog is engedelmeskedni mindig. Ha a vármegyével dolguk van, végezzék el a vármegyével, az bizonyára igazságot szolgáltat nekik. Ami a Szlavoniába való költözést illeti, ő beleegyezik abba, ha ő felsége akaratával nem jön a terv összeütközésbe.¹⁾

Ilyen rideg visszautasításra nem számítottak a nyiregyháziak; mert hisz érdekükben a vármegye alispánja Ibrányi Miklós is igen szépen megkérte a grófot, hogy „igaz ügyükben consolatiót vehessenek s ne valami módon megszorodván eloszoljanak.“ De, mint láttuk, ez a közbelépés sem használt. Sejtven a nyiregyháziak, hogy Károlyival nem sokra mennek, ő felségéhez is folyamodtak, még pedig némi eredménnyel, mert legalább annyit ki tudtak vinni, hogy ezentul saját lelkészük szolgálatát igénybe vehetik, ha a kath. papnak a stólat megfizették. A lelkész azonban ezután is csak tanítói minőségben tartózkodhatott közöttük. Így hát teljes vallásgyakorlati szabadsághoz csak akkor juthattak midőn II. József türelmi rendelvényét kiadta. Templom építéséhez is csak ezután foghattak.

A vallás-kérdésen kívül más bajaik is voltak ez időben a nyiregyháziaknak. Károlyi Antal ugyanis nem volt megelégedve azzal a csekély bérrel, melyet boldogult atya kívánt a nyiregyháziaktól. Tehát évről-évre emelni igyekezett azt. A nyiregyháziak, habár nem örömet, belégyeztek a bérösszeg emelésébe; de midőn a gróf a fejenkénti egy arany taksát is emelni és a zsellérekre is kiterjeszteni igyekezett, sőt a szerződés több pontját is megszegte, felzúdultak. Hogy mily nagy mértékben emelték a bérösszegeket, az világosan kiténik az 1769-ben kötött, illetőleg a lakosokra erőszakolt szerződésből.²⁾ A Károlyi Ferencz

¹⁾ Károly 8. August. 1771. Comes Antonius Károlyi m. p.

²⁾ Szabó Márton urad. fiskális levcle Károlyi Antalhoz 1771. szept. 20-án.

gróffal kötött egyezség értelmében az összes bérletek fejében 2000 frtot fizettek, az új szerződés szerint a korcsmák bérlete után 4200 frtot, a mézárszékek és két bolt után 2220 frtot, a kir. dézsma után 300 azaz összesen 6720 frtot tartoztak fizetni.

A gróf azonban még ezzel sem volt megelégedve s tisztjeivel azt szerette volna keresztül vitetni, hogy az egy arany taksát ne csak a gazdák, hanem a zsellérek is fizessék. Bár maga a grófi fiskális sem tudott erre törvényes alapot,¹⁾ a tisztek mégis fölvtették a zselléreket is az „aranyos jobbágyok“ közé. Azonkívül „karácsony adóra“ és két napi ingyen napszámra akarták kényszeríteni a lakosságot. Ha hozzávesszük ezekhez, hogy a Károlyi Ferencz által használatra átengedett erdőt elvették tőlük, hogy szerződés ellenére az urasági tisztek gazdaságot üztek s görög kereskedőt telepítettek le közöttük, akkor könnyű elképzelnünk, mért fogyott meg Nyiregyháza lakossága Károlyi Ferencz halála óta szemlátomást.

A nyiregyháziak újabb sérelmeik és a szerződésszegések ellenében ő felségénél kerestek oltalmat. Folyamodványuk vétele után 1771. febr. 21-én a helytartótanács a vármegyét szőlította föl az ügy megvizsgálására és jelentés tételére. A vármegye részéről kiküldött bizottság Károlyi tisztjeivel együtt uriszéket tartott Nyiregyházán s a lakosság tiltakozása daczára teljesen Károlyi gróf fiskálisának álláspontjára helyezkedett. A zsellérekre kivetendő taksa ügyében is a grófi ügyvéd érvelését fogadták el. E szerint a gróft nem kötelezi a régi szerződés, mert a nyiregyháziak amaz ígéretüket, hogy a gazdák számát újabb telepítésekkel ezerre fogják emelni, nem tartották meg. Természetes, hogy ez csak ügyvédi fogás volt; mert a Károlyi Ferencz gróffal kötött szerződésben szó sincs az ezer gazdáról, sem a nyiregyháziak ígéretéről. A vármegye április 20-án küldte föl a helytartótanácsához az uriszék határozatát. E szerint a nyiregyháziaknak mind a négy panasza alaptalan s így követelésük elutasítandó.

A nyiregyháziak azonban az uriszék végzése ellen újra felségfolyamodványt nyújtottak be. S ez egyszer megtörtént az a ritka dolog, hogy a legfelsőbb fórum nem a földesurnak, hanem a *nyiregyháziaknak adott igazat*. A helytartótanács ugyanis ő felsége rendeletére kimondotta, hogy a földesur a nyiregyháziaknak a régi egyezmények értelmében

¹⁾ Szabó Márton fiskális, így ír erről a grófnak: „egyébbel ellent nem állhattam allegative, hanem hogy oda való csoportozásokkal azt ígérték a jövevények, hogy ezer gazdára fognak szaporodni, és így ezer aranyra mégyen a census, praeter beneficia dominalia, de miúthogy azok ezer számra nem szaporodtak, s talán nem is szaporodnak, sőt szemlátomást fognak, tehát a mélt. uraság is nem tartozik obszerválni az egy aranybeli censust.“

tartozik megengedni a fajzást, s ha a lakosok kívánják, köteles eltávolítani a görög kereskedőt. Kimondotta azt is, hogy az urasági tisztek csak akkor folytathatnak gazdálkodást, ha alávetik magukat a közterheknek. Az egy arany taksára vonatkozólag fölkéri a vármegyét, hogy lépjen közbe a földesurnál s eszközölje ki a szerződés betartását.¹⁾

Károlyi még a királyi végzés megérkezése előtt, tekintettel a szétosztás eshetőségére lemondott a „karácsony adójáról“ s a zsellérekre kivetni szándékolt egy aranybeli taksáról „usque ad beneplacitum.“ Az egy arany taksa ráerőszakolása a zsellérekre nem sikerülvén, két év múlva a bérleteket emelték föl, még pedig ezuttal 7,400 frtra.²⁾

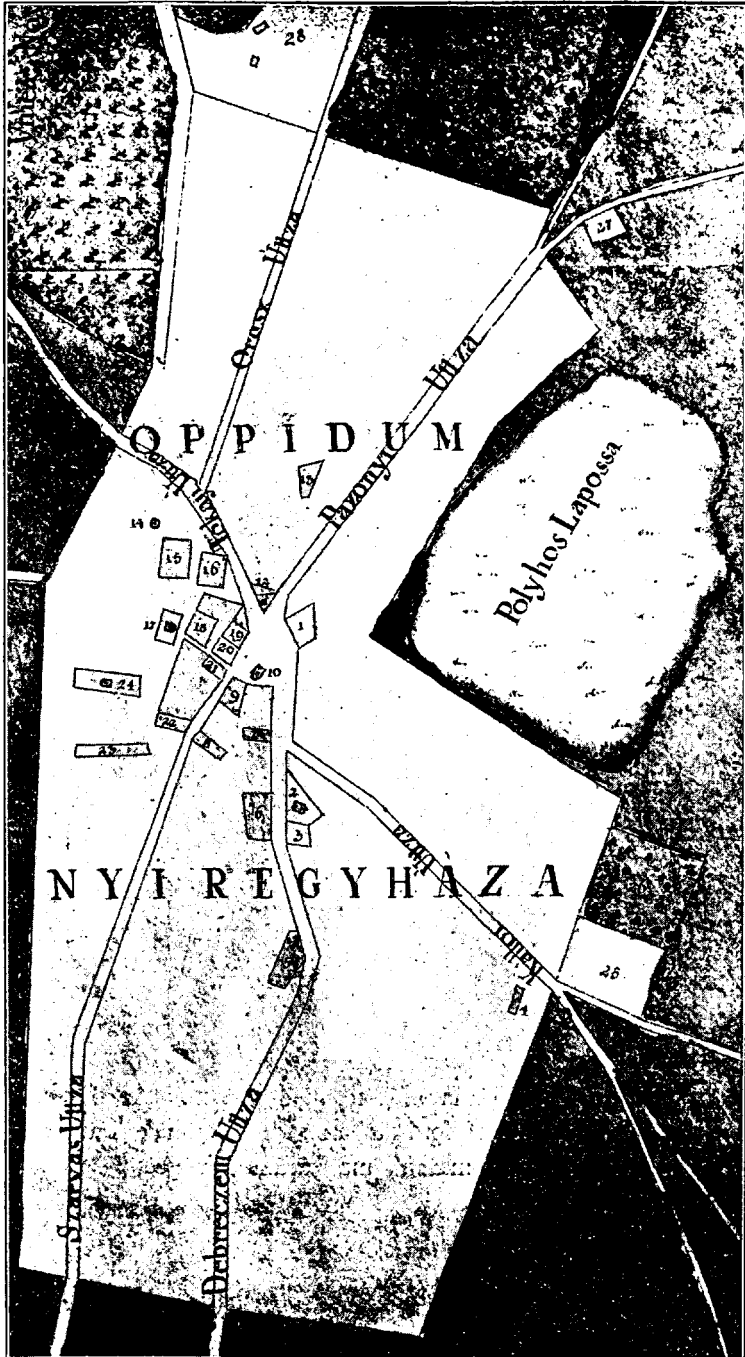
Ennél örvedetesebb volt a nyiregyháziakra, hogy ugy Károlyi, mint Dessewffy Sámuel 1775-ben földeket engedtek át nekik *szőlőskertek* létesítésére. A szőlőkre hatévi adómentességet is biztosítottak számukra. A hatévi mentesség elteltével minden kilenczedik cseber termést a földesuraknak kellett átadni. „A ki — mondja a szerződés — borának vagy mustjának számát eltagadná és akózás előtt máshova elrejténé, szőlőjének elvesztésével fog büntettetni.“ Az uraságok engedélye nélkül új szőlőt ültetni nem szabad.

Ez időtől kezdve Nyiregyháza szemlátomást gyarapodott. A szabad vallásgyakorlat, az elegendő föld és az aránylag csekély taksa mindig több és több földművelőt csábított a környékre. A virágzásnak azonban még sem ezek voltak leghathatósabb tényezői, hanem a lakosságnak törhetetlen szorgalma, munkakedve, kitartása és mértékletessége. 1786-ban már annyira emelkedett a földművelő-telep, hogy a lakosság lépéseket tett *a régi városi jog visszaszerzésére*. Törekvésüket hathatósán támogatta Károlyi Antal gróf is, a ki lassan-lassan szintén megkedvelte Nyiregyháza törekvő és füрге népét. 1786. november 23-án már megjött a királyi engedély, melynek értelmében Nyiregyháza városi jogokat nyert.

Igen érdekes az a hivatalos térkép, a mely Nyiregyháza határának 1804-ben Kovács Gábor és Ungvári János uradalmi mérnökök által 1200 □ öles holdakban fölvett tagozatát ábrázolja s a melyből *a város belső területének rajza* itt látható. E térképhez a következő *területkimutatás* van mellékelve, melyet fordításban szintén jónak látunk közölni, részben a közölt térkép számainak magyarázata végett is.

1) 1774. die 30 Junii, Posonii.

2) Lásd: a Nyiregyházán 1775 június 20-án 1776—1779-ig terjedő három évre kötött szerződést, mely azután még többször megújítottatott.

Részlet Nyiregyháza 1804. évi térképéből.
A térképen lévő számok magyarázatát lásd a terület kimutatásában.

Nyiregyháza területe 1804-ben.

I. Belsősegek.			II. Külsősegek.					
	Hold	1/16 hold	Öl		Hold	1/16 hold	Öl	
I. Uradalmi magántelkek.			I. Uradalmi erdők.					
19. *) gr. Károlyi ház	—	5/16	66	a) <i>gr. Károlyi részén:</i>				
20. gr. Dessewffy ház	—	5/16	66	Első csere	112	13/16	36	
2. Uradalmi köztelkek.			Him-erdő			521	—	67
16. Vendégfogadó	—	10/16	66	Ehhez tartozik a Sós-tó, a szódafőzéssel együtt				
22. Mészárszék	—	5/16	9	b) <i>gr. Dessewffy részén:</i>				
3. Kath. egyház telkei.			Erdők			372	5/16	15
10. Templom	—	1/16	65	2. Majorságok.				
9. Plebánia	—	7/16	35	Kath. plebánia majorja	80	1/16	60	
21. Iskola	—	3/16	51	A gör. kath. s a két protestáns egyház majorja együtt				
27. Temető	—	13/16	14	Postamester majorja	123	14/16	31	
4. Gör. kath. egyház telkei.			E majorságokban az utak területe			6	7/16	15
17. Templom	—	8/16	40	3. Jobbágy-földek.				
18. Plebánia	—	9/16	5	Maguk a földek	23,406	2/16	65	
5. Ágostai hitv. egyház telkei.			Az azok közt lévő vizek			349	11/16	59
2. Templom	—	14/16	55	„ „ „ „ utak	220	6/16	6	
3. Egyik plebánia	—	6/16	31	4. Legelő.				
6. Másik plebánia	1	—	18	Maga a legelő	9439	7/16	4	
26. Plebános kertje	8	8/16	24	Azon lévő vizek	277	13/16	15	
25. Temető	6	3/16	17	„ „ utak	153	12/16	40	
6. Helvét hitv. egyház telkei.			Régi szőlők			176	1/16	35
24. Templom	1	2/16	10	Uj „	89	3/16	28	
7. Középületek.			6. Pusztá.					
4. Katonai raktár	—	2/16	66	Kistelek	67	15/16	2	
12. Ispótyál	—	2/16	—	Összes külsőség				
11. Megyei gyógyszertár	—	2/16	37	Összes külsőség	35,693	8/16	1	
14. Puszkapor-raktár	—	—	4	Ehhez belsőség				
5. Alezredes lakása	—	14/16	66	Összes terület	36,201	14/16	23	
7. Főhadnagy	—	4/16	8					
8. Hadnagy	—	4/16	40					
13. Főhadnagy	—	6/16	45					
15. Kapitány és hadnagy lakása	1	—	—					
23. Másodkapitány lak.	—	11/16	—					
8. Községi telkek.								
1. Község háza	—	12/16	25					
28. Községi major	19	6/16	58					
9. Jobbágytelkek.								
Maguk a telkek	429	11/16	74					
Az utcák területe	31	12/16	2					
Összes belsőség	508	6/16	22					

*) Ezen elülálló számok azonosak a térképen látható számokkal.

A jelen század első éveiben a nyiregyházi telepesek szorgalmas városi polgárok gyanánt azon buzgólkodtak, hogy a község határán elterülő földeket a földesuraktól fokozatosan magukhoz válthassák. Ez a törekvés csakhamar célhoz is ért. A Dessewffy családra eső birtokrészt a nyiregyházlak 880,000 frtért megváltották és tulajdonjogukba 1812. április 10-én beiktattattak; alig tizenkét évre rá megváltották 730,000 forintért a Károlyi részt is és a hét pontból álló szerződést Károlyi Lajos, István és György grófokkal együtt 1823. nov. 7-én írták alá.

A nagy kiterjedésű határ birtokában immár nyugodtan nézhetett a város a jövőnk elé. Polgárainak szorgalmát, igyekezetét a gondviselés megáldotta; a 144 év előtt megindított szerény telepítvény napjainkban Szabolcs vármegye székhelye s az alföld egyik legvirágzóbb városa.

Lakóinak száma túlhaladja a 27,000 lelket; a lakóházaké pedig a 3800-at. Nemzetiségre: a lakók túlnyomó többsége (22,500) magyar, a más ajkuak közül az első települők, a tótok, már alig mulják föl a négyezer lelket, a németség el sem éri a kétszáz lelket; a ruthénséget 16, az oláhságot 7, a szerbséget 2 lélek képviselte az utolsó népszámláláskor. De vallásfelekezet dolgában a tulsuly most is az első települők vallását: az ágostai vallást illeti 13,000 lélekkal; ellensúly gyanánt négy más felekezet számítható csekély különbséggel, ugymint 5600 róm. kath., 3000 görög kath., 2500 református és 2100 zsidó.

Valószínű, hogy Nyiregyháza már a közel jövőben törvényhatósági joggal fölruházott városa lesz Magyarországnak. Méltó, hogy polgárai akkor kegyelettel gondoljanak vissza a város bölcsőjére, a későbbi fölvirágzás szerény kezdetére és *Károlyi Ferencz* grófra az áldozatkész kezdeményezőre.